

Suo 2.0-hankkeen politiikkasuositukset

Tausta: Siirtymä turpeen mittavasta resurssikäytöstä pois on välttämätöntä ilmastoa, luonnon monimuotoisuutta ja vesistöjä heikentävien vaikutustensa vuoksi. Pohjois-Karjalan Maakuntaliiton tavoitteena on turpeen energiakäytön vähenemä 92 % vuoteen 2030 mennessä. Pitkäaikainen kiinnittyminen turpeeseen raaka-aineena on paitsi ekologisesti myös taloudellisesti riskialtista. Koska turvetuotanto vaikuttaa moninaisesti Ilomantsin kaltaisten kuntien luonnonympäristöön, elinkeinoelämään ja väestöön, kehittäjiltä edellytetään kokonaisvaltaista, johdonmukaista ja pitkän tähtäyksen näkemystä sekä osallistavaa toimintaa. Muutosta hankaloittavat monet institutionaaliset rakenteet ja tottumukset, jotka on historiallisesti saatettu kokea yhteisölle edullisina mutta ovat samalla nykyisen kriisin taustatekijöitä.

Suo 2.0-hankkeen politiikkasuositukset esittävät ratkaisuja kolmeen keskeiseen haasteeseen, jotka jarruttavat oikeudenmukaisemman ja kestävämmän tulevaisuuden rakentamista. Nämä haasteet ovat:

- 1) paikallisen kulttuurin moninaisuuden näkymättömyys kestävyysmurroksessa,
- 2) kestävyyskoulutuksen keskittyminen ja siiloutuminen sekä
- 3) näkemys siitä, että suot ovat ensisijaisesti turvelähteitä vailla muita vakavasti otettavia arvoja.

1) Malli kulttuurisuunnittelun hyödyntämisestä paikallisessa osallistamisessa

Haaste: Paikallisten ihmisten osallistumiselle julkisten asioiden hoitoon on olemassa lukkoja. Ymmärrys ihmisen ja paikallisen luonnon muodostamasta kulttuurisesta yhteydestä (biokulttuurisuudesta) pohjautuu usein valikoiviin näkemyksiin ja kuulemisiin. Julkinen edustus erilaisissa tilaisuuksissa ja selvityksissä on polarisoitunutta, mikä poissulkee yhteisön todellista moniäänisyyttä ja voi pakottaa valitsemaan puolia vastoin omaa ajattelua. Jos paikkakunnan luontokulttuurista moninaisuutta ei tunnusteta tai huomioida, voi yhteiskunnallisessa murrostilanteessa jäädä hyödyntämättä kehityksen uutta suuntaamista tukevia voimavaroja ja mahdollisuuksia.

Erot yksilöllisissä luontokokemuksissa näkyvät erilaisissa tulkinnoissa paikallisesta kulttuurista ja vaikuttavat siihen, miten eri tavoin murrostilanteissa toimitaan. Näin ollen myös kulttuurin avulla kehityksen lukot ovat aukaistavissa. Ilomantsi, Lieksa ja Joensuu Tuupovaara muodostavat Pohjois-Karjalan biosfäärialueen. Biosfäärialueen pohjana oleva Unescon The Man and the Biosphere-ohjelma painottaa yhteistyötä biokulttuurisen moninaisuuden edistämiseksi, jossa tulee hyödyntää alueille keskeisiä ajattelumalleja ja toimintatapoja mahdollisimman avoimesti.

Suo 2.0-hankkeessa saatujen kokemusten perusteella suosittelemme biosfäärialueelle pitkäjänteistä, kestävää ja oikeudenmukaista (turve)siirtymää edistävää kulttuurisuunnittelua. Kulttuurinen siirtymä luo konkreettisen kehyksen ajankohtaiselle ennallistamiskeskustelulle ja siihen kytkeytyvien epävarmuuksien käsittelylle. Vahva paikkasidos sekä tuntemus ja ylpeys lähiluonnosta ovat osoittautuneet tärkeiksi kestävä luontosuhteen motivaattoreiksi, mikä ilmeni myös ilomantsilaisten henkilökohtaisista kokemuksista ja havainnoista koskien esimerkiksi virtavesien ja linnunpesinnän muutoksia.

Hankkeessa biokulttuurista moninaisuutta kartoitettiin yksilöiden omien kokemusten voimaannuttamisen kautta. Haastattelujen, osallistavien suotapahtumien ja paikallisen kulttuurihistorian dokumentoinnin ohella selvitimme sitä, miten luontoon liittyvään kulttuuriin (festivaaleihin, integroituun teatteriin, lyhytelokuvaan, kulttuurihistoriakortteihin) suhtauduttiin. Hankkeessa pyrittiin tukemaan kulttuurista lukutaitoa ja välttämään tarrautumista vain pinnalliseen menneisyyskuvaan, joka saattaa tukea yhteisössä vallitsevia yksipuolisia perinteitä ja luonnon hyödyntämiseen liittyviä toimintamalleja.

Toimenpidesuosituks

- 1) **Biosfäärialueelle (Ilomantsi, Lieksa, Tuupovaara) luodaan malli kulttuurisuunnittelun integroimisesta alueen kehittämiseen ja suunnitteluun:** mallin tueksi valmistellaan biosfäärialueeseen kytkeytyvä tutkimus- ja kehittämishanke, joka osallistaa laajasti mukaan paitsi paikallisia asukkaita myös maakunnallisia ja paikallisia kulttuuritoimijoita.
- 2) **Perustetaan Parppeinvaaralle biosfäärialueen kulttuurikeskus tukemaan kulttuurisuunnittelua.**
- 3) **Integroidaan kulttuurisuunnittelu ja paikalliseen luontokulttuuriympäristöön tutustuminen osaksi varhaiskasvatuksen ja koulujen opetussuunnitelmia.**

Kommentoijat: Kunnanjohtaja Marjut Ahokas, Ilomantsin kunta ja yliopistolehtori Kirsi Laurén, Oulun Yliopisto

Indikaattorit: kulttuurisuunnitelman laadinta ja integrointi muuhun paikallisuunnitteluun (ml. Maakunnan luonnon monimuotoisuus –ohjelma).

2) Verkostomainen kestävyyskoulutus maakunnalliseksi kärjeksi

Haaste: Kestävyyspuhunta ja -otsikointi on lisääntynyt koulutuksen eri tasoilla ja sektoreilla. Kestävyyskoulutuksen kärjeksi nostetaan usein esimerkkejä korkeakoulutuksesta. Näiden kärkien vaikuttavuus kyseisen alan kannalta voi olla merkittävä, mutta jäädä irralliseksi alueella tapahtuvasta toiminnasta. Osaltaan tähän vaikuttaa koulutusalojen siiloutuneisuus ja verkostoituminen ensisijaisesti oman alan toimijoiden kanssa ja vasta toissijaisesti, jos lainkaan, alueen sisällä sektori- ja koulutusrajat ylittäen.

Alueelliselle verkostoitumiselle ja yhteisen koulutustoiminnan kehittämiseksi on tarvetta erityisesti Pohjois-Karjalan kaltaisessa maakunnassa, jossa koulutus on voimakkaasti keskittynyt pääosin keskuskaupunkiin Joensuuhun ja harvakseltaan muutamalle muulle paikkakunnalle. Hankkeen havaintojen ja kokemusten pohjalta esitämme ensinnäkin, että maakunnan kestävyysopetus tunnistetaan ja tunnustetaan entistä monipuolisemmin. Sen sijaan, että kärjeksi nostettaisiin vain yliopiston huippututkimusyksikön koulutusta, suosittelimme tarkastelemaan laaja-alaisesti maakunnan kaikkien koulutusasteiden ja -yksiköiden kouluttajien asiantuntevaa ja pitkäjänteistä kestävyysosaamista. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää ja oppia keinoista, joilla kestävyys on onnistuttu kytkemään luontaiseksi osaksi koulutusta ja oppimisen soveltamista sekä alueen kehitystä. Hyvänä esimerkkinä on Riverian Valtimon yksikön panostukset alueellisesti ja ympäristöllisesti kestävä koulutuksen edelläkävijyyteen. Tämänkaltaista toimintaa tulee tukea maakunnallisesti vahvemmin ja kehittää hyviä käytäntöjä levittäviä toimintamalleja.

Toimenpidesuosituks:

- 1) **Kehitetään kärkihanke verkostomaisen kestävyyskoulutuksen pilotoimiseksi.** Tämä luo edellytykset hyvien käytäntöjen systemaattiselle ja pitkäjänteiselle jakamiselle, yhteistyölle ja koulutuksen edelleen kehittämiseksi.
- 2) **Koulutuksen jalkauttaminen kaikille maakunnan paikkakunnille** esimerkiksi ekskursioiden, oppilaitosyhteistyön tai muiden paikallistoimijoiden kanssa tehtävän yhteistyön muodossa. Tämä on erityisen tärkeää ottaen huomioon maakunnan fyysisen koulutusverkon supistaminen ja vahva keskittäminen.

Suosittelimme hankkeen pohjalta ennen kaikkea systemaattisten vuorovaikutustapojen, kohtaamisten ja keinojen tukemista. Näiden myötä koulutuksen sisältöjä, ajattelumalleja ja toimintatapoja voidaan levittää laaja-alaisesti maakunnassa sekä kehittää niitä edelleen. Alueellisen oppilaitostasot ja

sektorirajat ylittävän yhteistyön etuna on, että se tukee erityisesti alueelliset tai paikalliset erityispiirteet huomioivan kokonaiskestävyyskoulutuksen ja ennallistamiskäytäntöjen kehittämistä. Tämä edellyttää muilta opittavan tiedon vastaan- ja haltuunottoa – niin sanotusti oman koulutuskuplan ylittämistä. Maakunta nähdään alueen keskeisimpänä verkostomaisen kestävyyskoulutuksen kehittäjätasona, josta toimintaa voidaan koordinoita ja levittää paikallisyhteisöihin sekä ylläpidetään yhteyttä alueen ulkopuolelle ja valtakunnallisesti.

Kommentoijat: Tiimipäällikkö Tommi Anttonen, Riveria ja Metsä- ja ilmastoasiantuntija Sari Koivula, Pohjois-Karjalan maakuntaliitto

Indikaattorit: koulutuksen laajeneminen ja synergiat, alueellinen saavutettavuus

3) Ennallistamistalouden pilottihanke suon ekologisen käytön vaihtoehtojen ja kestävyysmurrospolkujen vahvistamiseksi

Haaste: Soilla on itseisarvo ja ne voivat tuottaa monia ekosysteemipalveluhyötyjä, muun muassa tulvasuojelun, hiilen sidonnan ja varastoimisen sekä virkistytymisen muodossa. Soista saatavia hyötyjä ovat esimerkiksi suokasveista ja -marjoista saatavat keruutuotteet, joilla lasketaan olevan merkittävää taloudellista potentiaalia. Lisäksi suot toimivat riista-, virkistys- ja luontomatkailualueina, joilla on muun muassa hyvinvointivaikutuksia. Ojitettujen soiden osalta joitakin näistä hyödyistä on menetetty. Soiden valumavesien suodatus ja ojittamisen aiheuttamat valumat vaikuttavat keskeisesti suoluonnon monimuotoisuuteen ja mahdollisiin ekosysteemipalveluihin. Palveluihin ja tuotteisiin liittyvät hyödyt ja haitat on mahdollista arvottaa rahallisesti, mutta ravinnevalumiin, tulvasääntelyn tai hyvinvointia tuottavien vaikutusten arvottaminen ei ole yhtä suoraviivaista.

Soiden monet arvot ja käyttömuodot ovat viime aikoina korostuneet suojelun ja ennallistamisen ohella. Soiden käyttö turpeen- ja puuntuotantoon sekä maanviljelyn tarpeisiin on vähenemässä, kun turvetuotantoa lopetetaan ja metsäojituksia jätetään kunnostamatta. Tämän seurauksena ojitettuja sekä turpeennostosta poistuvia turvemaita vapautuu ennallistamistoimenpiteille potentiaalisiksi aloiksi. Ennallistamisesta syntyy kuitenkin kustannuksia, joten toimet vaativat toteutuakseen rahoitusta ja yhteiskunnan tukea. Ennallistamisen kautta soiden luonnontilaisia toimintoja on mahdollista palauttaa. Tämä vaatii kuitenkin pitkän ajan, vähintäänkin kymmeniä vuosia, ja varsinainen turvekerroksen muodostuminen sitäkin pidemmän ajan. Aktiivisilla toimilla, kuten palauttamalla vedenpinnan taso ojia tukkimalla, soistumisen alkamista voidaan nopeuttaa.

Ennallistaminen vaatii pitkän aikajänteen ja mahdollistaa samalla erilaisia kokeiluja. Suon palautumista ja kehittymistä odotellessa voidaan esimerkiksi testata ja tutkia kosteikkoviljelyn mahdollisuuksia suolla. Jotkin tuotantomuodot, kuten rahkasammalen kasvatus, voivat nopeuttaa suon palautumista, koska sen viljely edesauttaa rahkasammalen palautumista suolle. Soistumisen edetessä käyttömuodot voivat muuttua. On kuitenkin huomioitava, että ennallistamisen aikajänteet ja mahdollisuudet vaihtelevat soittain. Ymmärtääksemme laajemmin ennallistamisen pitkän aikavälin prosesseja sekä kosteikko- ja suoviljelyn edellytyksiä, tarvitaan lisätutkimusta ja kokeiluja.

Jotta soihin pohjaavaa kestävää elinkeinotoimintaa voidaan rakentaa pitkäjänteisesti ja laaja-alaisesti, on aktiivisesti rakennettava keinoja näiden kestävyys siirtymää tukevien murrospolkujen tukemiseksi ja vahvistamiseksi. Ennallistamisen vaatiman pitkän aikajänteen takia myös soihin ja ennallistamiseen liittyvän politiikan tulee olla pitkäjänteistä ja ennustettavaa. Esimerkiksi maanomistajilla tulee olla selkeä näkökulma sille, miten soiden ennallistaminen tulee vaikuttamaan heidän mahdollisuuksiinsa hyötyä omistamastaan maasta.

Toimenpidesuosituksset:

- 1) **Laaditaan alueellinen, pitkän aikavälin soiden ennallistamistalouden suunnitelma.** Kansallisen ennallistamissuunnitelman oheen tarvitaan eri luontotyyppien ennallistamistalouden suunnittelua, joka huomioi sekä kustannus- ja oikeusvaikutukset että oikeudenmukaisuuden, ja mahdollistaa uusien elinkeinojen systemaattisen kehittämisen tunnistamalla murrospolun keskeiset elementit. Näihin perustuva ohjelma voidaan aluksi kohdistaa alueellisesti ja laajentaa kokemusten myötä valtakunnalliseksi.
- 2) **Rakennetaan ennallistamisen ja soiden ekologisesti ja sosiaalisesti kestävä käytön murrosareena.** Kestävä elinkeinotoiminnan kehittäminen vaatii tuekseen systemaattisia keinoja sekä yhteistyöverkostoja. Aktiivinen murrospolkujen rakentaminen tapahtuu murrostoylellä, jossa hyödynnetään tiedon yhteistuotannon menettelyjä soiden kestävä käytön murrosareenan rakentamiseksi (ks. esim. Lukkarinen ym. 2020). Tavoitteena on eri toimijoiden välisen dialogin avulla tunnistaa kärki-innovaatiot oikeudenmukaisen kestävyys siirtymän toteuttamiseksi ja keinot uuden elinkeinotoiminnan tukemiseksi sekä poistaa esteitä ja haitallisia polkuriippuvuuksia. Lisäksi murrosareenatyö vahvistaa alueen toimijoita luomalla ja tukemalla yhteistyöverkostoja ja tietopohjaa. Murrosareena toteutetaan alueellisella tasolla.
- 3) **Edistetään suotuotemarkkinoihin sekä keruu- ja tuotantotapoihin liittyvää TKI-toimintaa.** Suopohjaisista tuotteista on mahdollista saada korkean jalostusarvon tuotteita ilman, että soihin varsinaisesti kajotaan, niiden luonnontilaisuusluokkia heikennetään tai niiden palautumista haitataan. Suokasveja voidaan hyödyntää mm. kosmetiikassa, lääketeollisuudessa ja luonnontuotealalla, joilla arvonnisa on tyypillisesti korkea. Näiden mahdollisuuksien toteutuminen edellyttää systemaattista TKI-toimintaa, joka sisältää mm. kasvien ja marjojen viljelymahdollisuuksien tutkimusta ja tuotteistamista sekä ennallistamisen eri vaiheissa tehtäviä kokeiluja.

Kommentoijat: Ryhmäpäällikkö Lauri Sikanen, Johtava tutkija Luonnonvarakeskus ja Projektiasiantuntija Severi Solismaa, Metsäkeskus

Indikaattorit: Ennallistamistalouden kehikot ja ohjelmat, soiden ennallistamisen ympärille muodostetut yhteistyöverkostot, Suomen suoluontoon perustuviin tuotteisiin ja niiden kasvatukseen osoitetut investoinnit.

**Euroopan unionin
osarahoittama**

POHJOIS-KARJALA
Maakuntaliitto

VÄÄRÄ-KARJALAN
KULTTUURISEISEISYYS

Suomen ympäristökeskus
Finlands miljöcentral
Finnish Environment Institute